

УДК 336.1;336.3

Гайбура Ю. А.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи, страхування та
електронних платіжних систем,
Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»
Кам'янець-Подільський, Україна
E-mail: hayburay@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2267-4968

УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ УКРАЇНИ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація

Стаття присвячена дослідженню управління державним боргом України. Розглянуто основні підходи до трактування понять «державний борг» і «управління державним боргом». З'ясовано, що економічна сутність державного боргу полягає у визначенні економічних відносин країни як такої, кому позичають з тими, хто позичає, тобто її кредиторам, для перерозподілу частини вартості ВВП на умовах повернення, сплачуваності та строковості. Досліджено динаміку і структуру державного боргу України за 2009–2023 рр як важливу складову державних фінансів., виявлено тенденції та специфічні особливості формування державного боргу, обґрунтовано концептуальні засади щодо вдосконалення механізму управління державним боргом та його обслуговування в умовах воєнного стану. Проаналізовано динаміку державного боргу по відношенню до ВВП за 2009–2023 рр. Виявлено тенденцію до зростання боргових зобов'язань України в період 2022–2023 рр. Встановлено, що державні запозичення вважаються джерелом реалізації інвестицій, засобом зниження впливу негативних наслідків дефіциту бюджету, а також є дієвим засобом, який сприяє прискоренню зростання економічного потенціалу країни. Встановлено, що не зважаючи на підтримку України від західних держав, уряд країни все ще потребує міжнародної фінансової допомоги. Узагальнено міжнародний досвід врегулювання боргових проблем в інших країнах. Обґрунтовано доцільність застосування конкретних інструментів у процесі управління державним боргом на сучасному етапі функціонування української економіки, а також у післявоєнний період на основі міжнародного досвіду. Визначено, що боргова політика держави має вагомe значення для забезпечення економічної стійкості і розвитку країни. Ефективне управління державним боргом допомагає запобігти кризам та забезпечити фінансову стабільність, а також надає уряду більше важелів для реагування на економічні виклики, що особливо актуально для української економіки, яка функціонує в умовах війни. Здійснено прогнозування рівнів державного боргу країни на перспективу.

Ключові слова: державний борг, управління державним боргом, боргова політика, фінансування, боргові зобов'язання

Вступ. Для забезпечення економічної стійкості і розвитку України важливого значення набуває боргова політика держави. Ефективне управління державним боргом сприятиме запобіганню кризам та забезпеченню фінансової стабільності, а також наданні уряду більше важелів для реагування на економічні виклики, що особливо актуально для функціонування української економіки в умовах війни.

Війна в Україні призвела до збільшення витрат держави і зниження її доходів, що безумовно впливає на економічну стабільність й необхідність здійснення активних боргових запозичень. Управління борговими зобов'язаннями в умовах сьогодення вимагає від держави відповідної оцінки і планування. Збереження фінансової стабільності, підтримка економіки й забезпечення необхідними ресурсами для успішного післявоєнного відновлення країни здійснюватиметься завдяки дієвому управлінню боргом.

Метою статті є здійснення аналізу сучасного стану державного боргу України, дослідження особливостей управління державним боргом і пошук напрямів його удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою забезпечення боргової безпеки нашої держави та пошуку нових шляхів виконання взятих боргових зобов'язань в умовах війни, великі обсяги зовнішніх та внутрішніх боргових зобов'язань, витрати на їхнє обслуговування та вплив війни на економічну ситуацію в країні вимагають нових підходів до управління державним боргом в умовах воєнного стану.

Проблематикою формування державного боргу, управління ним, дослідженням основних тенденцій зростання державного боргу, визначенням основних причин збільшення боргового навантаження в Україні займаються такі науковці і вчені, як Богдан Т. П., Галайко Н. В., Гарбінська-Руденко А. В., Луговенко Н. В., Коваленко Н. В., Короленко Р. В., Круглякова В. В., Трофімчук М., Трофімчук О., Стойко О. Я., Шубенко І. А. та інші.

Однак, проблема побудови механізму управління державним боргом країни та напрямів його оптимізації й досі залишається актуальною, особливо в сучасних умовах.

У наукових дослідженнях немає загального і єдиного визначення поняття державного боргу.

У Бюджетному кодексі України державний борг визначається як загальна сума боргових зобов'язань країни з повернення отриманих та непогашених кредитів станом на звітну дату, що виникають внаслідок державних запозичень [1]. Тобто, державний борг виникає після одержання запозичень в грошовій формі, прийняття боргів інших суб'єктів, видачі боргових зобов'язань, безготівкової видачі таких зобов'язань, а також через потребу у державному кредиті.

Погоджуємося з думкою Гарбінської-Руденко А. В. та Лямзіної О. В., що державні запозичення є джерелом реалізації інвестицій, засобом зменшення впливу негативних наслідків від зовнішніх факторів, а також є досить ефективним стимулом, що сприяє прискоренню зростання економічного потенціалу країни. Отримуючи запозичення, наша держава отримує додаткові ресурси для того, щоб мати змогу задовольнити суспільні потреби, подолати існуючу певну технологічну затримку в розвитку країни, а також окреслити перспективу економічного зростання. З іншого боку, такі запозичення можуть виявитися борговим тягарем, оскільки економічна ситуація в країні в умовах воєнного стану не дозволяє забезпечити ефективне обслуговування боргових зобов'язань, що, в свою чергу, тільки поглиблює проблеми державного боргу. Отже, головною проблемою у державних запозиченнях є фактична загроза виникнення залежності між державою та кредитором, що має стійку тенденцію до зростання [3, с. 261].

Щодо визначення управління державним боргом деякі вчені-економісти розглядають це поняття як «заходи органів державної виконавчої влади із залучення і використання фінансових ресурсів за умов позики» [8]. Інші ж трактують як процес формування одного із напрямів фінансової політики держави, пов'язаної з її діяльністю у ролі позичальника і гаранта у широкому розумінні, та як метод забезпечення платоспроможності держави, тобто можливості погашення нею своїх боргів, у вузькому розумінні [10].

Круглякова В. В., Західна О. Р., Ковальчук Ю. В., вважають, що управління державним боргом України передбачає формування мети, яка має довгостроковий та короткостроковий характер. Довгострокова політика характеризується утриманням зростання обсягу зобов'язань країни у тих межах, які вона спроможна обслуговувати борг. Короткострокова ж передбачає регулювання обсягів зовнішніх запозичень таким чином, щоб сукупний попит відповідав станові внутрішніх та зовнішніх розрахунків країни [7, с. 117].

Складна економічна ситуація в Україні характеризується загрозливим зростанням боргового навантаження, що виступає одним із базових факторів гальмування розвитку економіки країни.

Надмірне боргове навантаження, динаміка постійного зростання боргових показників протягом останніх років, неефективна реструктуризація державного боргу в 2015 р., що створила потенціал для загострення фінансових та економічних проблем у майбутньому, а також суттєві недоліки у сьогоденній політиці щодо залучення позикових коштів і практиці їх використання – всі ці питання повинні бути в центрі уваги науковців, експертів та органів державного управління.

Без вирішення перелічених проблем та запровадження оптимальної системи управління державним боргом Україна не зможе позбутися перманентних ризиків фінансової дестабілізації, а отже реалізувати ефективну стратегію стійкого економічного розвитку [9, с. 3].

Окрім того, вплив військової агресії на фінансово-економічні процеси в Україні обумовлює необхідність комплексного дослідження особливостей боргової політики і застосування адаптивного підходу до управління державними запозиченнями в сучасних, кризових умовах, що вимагає реалізації управлінських рішень, спрямованих на оптимізацію боргового навантаження [13, с. 201].

За оперативними даними Міністерства фінансів України станом на 31 грудня 2023 року державний та гарантований державою борг України становив 5 519,48 млрд. грн, або 145,32 млрд. дол США, у тому числі: державний та гарантований державою зовнішній борг – 3 862,99 млрд. грн (69,99% загальної суми державного та гарантованого державою боргу), або 101,70 млрд. дол США; державний та гарантований державою внутрішній борг – 1656,50 млрд. грн (30,01%) або 43,61 млрд. дол США.

Протягом грудня 2023 року сума державного та гарантованого державою боргу України збільшилась у гривневому еквіваленті на 396,81 млрд. грн та у доларовому еквіваленті державний та гарантований державою борг збільшився на 4,49 млрд. дол. США [6].

З метою аналізу стану боргової безпеки нашої країни, варто звернути увагу на статистичні показники державного боргу в Україні та провести дослідження динаміки цих показників. Розглянемо загальний стан та найбільш суттєві зміни у складі і структурі державному боргу за останні роки (табл. 1).

Таблиця 1. Склад і структура державного та гарантованого боргу на 31.12.2023 р. (млн. грн.)

Показник	Зовнішній борг		Внутрішній борг		Усього	
	млн.грн	%	млн.грн	%	млн.грн	%
Державний борг	3 600 371,3	65,2	1 587 697,6	28,8	5 188 068,9	94,0
Гарантований борг	262 616,3	4,8	68 798,7	1,2	331 415,0	6,0
Сукупний борг	3 862 987,6	70,0	1 656 496,3	30,0	5 519 483,9	100,0

Джерело: сформовано на основі [4]

Із розрахунків видно, що внаслідок фінансових запозичень держави, договорів і угод про надання кредитів і позик, пролонгації та реструктуризації боргових зобов'язань минулих років державний борг України станом на 31.12.2023 р складає 5188,1 млрд. грн., або 94,0 % загального боргу. Відповідно, внаслідок прийнятих на себе гарантій за зобов'язаннями третіх осіб гарантований борг України склав 6,0 % сукупного боргу.

Інформацію щодо державного та гарантованого державою боргу України доцільно аналізувати в динаміці, тобто за ряд років.

Таблиця 2. Державний та гарантований державою борг України з 2009 по 2023 рр. (млн. грн.)

Роки	Загальний борг		Зовнішній борг		Внутрішній борг	
	млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%
на 31.12.2009	316 884,6	–	211 751,7	–	105 132,9	–
на 31.12.2010	432 235,4	+36,4	276 745,6	+30,7	155 489,8	+47,8
на 31.12.2011	473 121,6	+9,5	299 413,9	+8,2	173 707,7	+11,7
на 31.12.2012	515 510,6	+9,0	308 999,8	+3,2	206 510,7	+18,9
на 31.12.2013	584 114,1	+13,3	300 025,4	–3,1	284 088,7	+37,6
на 31.12.2014	1 100 564,0	+88,4	611 697,1	у 2р.	488 866,9	+72,1
на 31.12.2015	1 572 180,2	+42,9	1 042 719,6	+70,1	529 460,6	+8,3
на 31.12.2016	1 929 758,7	+22,7	1 240 028,7	+18,9	689 730,0	+30,3
на 31.12.2017	2 141 674,4	+11,0	1 374 995,5	+10,9	766 678,9	+11,2
на 31.12.2018	2 168 627,1	+1,3	1 397 217,8	+1,6	771 409,3	+0,6
на 31.12.2019	1 998 275,4	-7,9	1 159 221,6	-17,1	839 053,8	+0,1
на 31.12.2020	2 551 935,6	+27,7	1 518 934,8	+31,0	1 033 000,8	+23,1
на 31.12.2021	2 671 827,6	+4,7	1 560 230,0	+2,7	1 111 597,6	+7,6
на 31.12.2022	4 071 683,1	+52,4	2 610 945,6	+67,3	1 460 737,5	+31,4
на 31.12.2023	5 519 483,9	+35,6	3 862 987,6	+46,3	1 656 496,3	+13,4

Джерело: сформовано на основі [4]

Дані таблиці 2 свідчать, найбільше зростання загального боргу України відбулося у 2014 році – на 88,4 % у порівнянні з 2013 роком. Це пояснюється зі складною фінансово-економічною кризою в країні та з початком війни на сході України.

Однак, у 2019 році загальний борг держави дещо зменшився – майже на 8 відсотків у порівнянні з 2018 роком.

Разом із тим, із початком широкомасштабного вторгнення росії на Україну, загальний борг України у 2022 році порівняно з попереднім роком збільшився майже вдвічі, зовнішній і внутрішній борги також зросли – на 67,3 % та 31,4 %. Порівнюючи дані 2023 року із 2022 роком, варто відмітити, що загальні запозичення дещо зменшились – 35,6 % суми базисного року, суми зовнішнього і внутрішнього боргу також зменшились і складають 46,3 і 13,4 % відповідно.

Боргова політика та відповідно управлінський механізм державним боргом формується під впливом особливостей економіки країни та її здатності генерувати необхідний ресурс для стабільного функціонування й розвитку. Основним макроекономічним показником, який відображає розвиток національної економіки, є валовий внутрішній продукт (ВВП) [13, с. 201].

Відповідно до Бюджетного кодексу України, загальний обсяг державного боргу та гарантованого державою боргу на кінець бюджетного періоду не може перевищувати 60 відсотків річного номінального обсягу валового внутрішнього продукту України. Однак, це положення не застосовується у випадках: введення воєнного стану в Україні (в окремих її місцевостях); введення надзвичайного стану в Україні (в окремих її місцевостях) або проведення на території України антитерористичної операції.

Поки що Україні вдається утримувати боргове навантаження керованим на рівні менше 80% ВВП, а завдяки допомозі партнерів та підтримці кредиторів у час війни, питання виплат по боргах поки що не стоїть гостро. Однак, після війни управління боргом стане одним із основних завдань. Передбачається, що у 2024–2027 роках прогнози платежі за зовнішнім боргом України відповідатимуть 6% ВВП 2022 року, і проблема найвищих виплат постає як значно важливіша ніж питання загального рівня заборгованості по відношенню до розміру економіки.

Із таблиці 3 видно, що найбільше зростання валового внутрішнього продукту України спостерігається у 2021 році порівняно з 2020 роком – на 30,2 відсотки. Разом з тим, у 2022 році, в період війни, ВВП зменшився в порівнянні з 2021 роком на 268546 млн. грн, або на майже 5 відсотків. Проаналізувавши питому вагу державного боргу у ВВП, слід відмітити, що найменший відсоток склав у 2009–2012 роках, тоді як у 2015–2016 роках державний борг у відсотках до ВВП досяг 81 %. Не значно меншим він був і в 2022 році – 78,4 відсотки.

Наостанок проаналізуємо стан державного та гарантованого державою боргу України, розраховані в доларах США (табл. 4).

Аналізуючи дану таблицю, слід відмітити, що динаміка державного і гарантованого боргу України в доларах буде істотно відрізняється від динаміки в гривнях. Разом з тим, із таблиці видно, що найбільший

Таблиця 3. Динаміка сукупного державного боргу і ВВП України з 2009 по 2023 рр. (млн. грн)

Роки	Державний борг			Валовий внутрішній продукт (ВВП)			Державний борг у % до ВВП
	усього	відхилення		усього	відхилення		
		+, -	%		+, -	%	
2009	316 884,6	-	-	913 345	-	-	34,7
2010	432 235,4	+115350	+36,4	1 082 569	+169224	+18,5	39,9
2011	473 121,6	+40886	+9,5	1 316 600	+234031	+21,6	35,9
2012	515 510,6	+42389	+9,0	1 408 889	+92289	+7,0	36,6
2013	584 114,1	+68604	+13,3	1 454 931	+46042	+3,3	40,1
2014	1 100 564,0	+516450	+88,4	1 566 728	+111797	+7,7	70,2
2015	1 572 180,2	+471616	+42,9	1 979 458	+412730	+26,3	79,4
2016	1 929 758,7	+357579	+22,7	2 383 182	+403724	+20,4	81,0
2017	2 141 674,4	+211916	+11,0	2 982 920	+599738	+25,2	71,8
2018	2 168 627,1	+26953	+1,3	3 558 706	+575786	+19,3	60,9
2019	1 998 275,4	-170352	-7,9	3 974 564	+415858	+11,7	50,3
2020	2 551 935,6	+553660	+27,7	4 194 102	+219538	+5,5	60,8
2021	2 671 827,6	+119892	+4,7	5 459 574	+1265472	+30,2	48,9
2022	4 071 683,1	+1399856	+52,4	5 191 028	-268546	-4,9	78,4
2023	5 519 484,0	+1447801	+35,6	-	-	-	-

Джерело: сформовано на основі [4]

Таблиця 4. Державний та гарантований державою борг України з 2009 по 2023 рр. (млн. дол. США)

Роки	Загальний борг		Зовнішній борг		Внутрішній борг	
	млн. дол	%	млн. дол	%	млн. дол	%
на 31.12.2009	39 685,0	-	26 518,7	-	13 166,3	-
на 31.12.2010	54 289,3	+36,8	34 759,6	+31,1	19 529,7	+48,3
на 31.12.2011	59 215,7	+9,1	37 474,5	+7,8	21 741,2	+11,3
на 31.12.2012	64 495,3	+8,9	38 658,8	+3,2	25 836,4	+18,8
на 31.12.2013	73 078,2	+13,3	37 536,0	-3,0	35 542,2	+37,6
на 31.12.2014	69 794,8	-4,5	38 792,2	+3,3	31 002,6	-12,8
на 31.12.2015	65 505,7	-6,1	43 445,4	+12,0	22 060,2	-29,9
на 31.12.2016	70 970,9	+8,3	45 604,6	+5,0	25 366,2	+15,0
на 31.12.2017	76 305,2	+7,5	48 989,4	+7,4	27 315,8	+7,7
на 31.12.2018	78 323,0	+2,6	50 462,5	+3,0	27 860,5	+2,0
на 31.12.2019	84 364,5	+7,7	48 940,8	-3,1	35 423,7	+27,1
на 31.12.2020	90 255,4	+7,0	53 720,8	+9,8	36 534,6	+3,1
на 31.12.2021	97 947,4	+8,5	57 197,0	+6,5	40 750,4	+11,5
на 31.12.2022	111 343,7	+13,7	71 398,6	+24,8	39 945,1	-2,0
на 28.02.2023	145 316,9	+30,5	101 704,7	+42,5	43 612,2	+9,2

Джерело: сформовано на основі [4]

відсоток зростання загального боргу спостерігається у 2010 році порівняно з 2009 роком – на 36,8%. Що стосується останніх років дослідження, бачимо, що цей показник зріс у 2022 році проти 2021 року на майже 14 відсотків, у 2023 році загальний борг держави склав 145 млрд. дол. США проти 111 млрд у 2021 році, тобто зріс на 30,5 відсотки.

Звісно, це поки що не остаточні цифри, адже війна триває, і щомісяця Україна залучає нові борги для покриття безпрецедентно високого бюджетного дефіциту, а економіку щодня руйнують атаки росіян. Крім того, навіть під час війни пріоритети в залученні фінансування можуть спиратися на очікуваний вплив на майбутні пост-воєнні виплати.

Центром економічної стратегії досліджено, що у 2023 році реальний ВВП України виріс, за різними оцінками, на 5–5,5%. Це відновлювальне зростання після стрімкого падіння на 28,8% у 2022 році. Незважаючи на відновлення, ВВП ще приблизно на чверть менший, ніж у 2021 році. У першому кварталі 2023 року ВВП ще спадав, але решту три квартали – зростав. Зростання ВВП відбувалося на тлі низької бази порівняння у 2022 – насправді ж економічне відновлення припинилося. У кожному кварталі 2023 року реальний ВВП був нижчим відносно реального ВВП у відповідному кварталі 2021. Україна у 2023 році продовжувала отримувати іноземну фінансову допомогу – більше, ніж у 2022 (42,5 млрд дол у 2023 проти 31,1 млрд у 2022), та більш регулярно та прогнозовано. Допомога здебільшого надходила у формі кредитів (63% від усієї фінансової допомоги), а не грантів; але кредити ці були дуже пільговими та необхідними для України, оскільки дозволили фінансувати важливі бюджетні потреби вже сьогодні.

Усього потреби державного бюджету у додатковому фінансуванні за 2023 рік склали 59,9 млрд дол. – з них 47,9 млрд дефіциту бюджету та 11,9 млрд на погашення боргів. Іноземна допомога покрила 71% цих потреб, решту профінансували здебільшого за рахунок випуску ОВДП.

Завдяки іноземній фінансовій допомозі валютні резерви у 2023 році сягнули історично рекордних рівнів. Наприкінці року міжнародні резерви України склали 40,5 млрд. доларів. Це більше, ніж історичний рекорд до повномасштабного вторгнення, коли у квітні 2011 року резерви сягнули свого попереднього піку у 38,4 млрд. Така ситуація під час війни стала можливою виключно через безпрецедентну фінансову підтримку України. Високий рівень резервів є певною подушкою безпеки на випадок перебоїв із подальшим надходженням допомоги.

Український бюджет у 2023 році – все ще бюджет війни. Близько половини державного бюджету пішло на фінансування оборони. За оцінками експертів, витрати на оборону перевищать 30% ВВП за підсумками 2023 року. Для порівняння – «норма» НАТО в мирний час – 2 відсотки.

Власних податкових та митних надходжень Україні все ще не вистачало для покриття всіх видатків бюджету. Різницю вдавалося покривати за рахунок іноземної фінансової допомоги та випуску військових облігацій [5].

Багато експертів помилково вважають, що якщо країна має багато боргів, то її економіка знаходиться на межі кризи. Це не зовсім так. Якщо управляти заборгованістю ефективно, то можна суттєво зменшити її вплив на рівень життя в країні, що всвою чергу може стати поштовхом, який здатний виводити державу зі скрутного становища.

Як доказ, що великий борг не проблема, проаналізуємо досвід боргового навантаження країн Європи та США. Найкращим прикладом є США, як найбільшого позичальника у світовій історії, де позика федерального уряду, яка досі не виплачена, складає 31,4 трлн. доларів. Країна живе у борг, при цьому успішно розвивається. Сполучені Штати експортують, імпортують, приймають інвестиції та навіть свій борг продають за долар, що прибирає ризик валютної нестабільності. Також це збільшує попит на саму валюту, як у країні, так і за її межами.

Схожа ситуація із заборгованістю і в економіці Японії, яка очолює рейтинг співвідношення державного боргу до ВВП. Державний борг Японії переважно внутрішній, тобто фактично країна винна “сама собі” – своїм банкам, компаніям, цільовим фондам та урядовим організаціям. Знову ж таки, заборгованість формується у валюті, яку контролює країна – єнах. Для Японії це фактор незалежності від міжнародних партнерів та привабливості для кредиторів. Домінуючу роль на ринку боргових інструментів Японії відіграють державні облігації.

Щодо Німеччини, то для країни заборгованість виявилася своєрідним стресом, оскільки тривалий час там спостерігалось безперервне зниження співвідношення боргу до ВВП. Не ставлячи під загрозу стабільність економіки, та для зменшення боргового тягаря на кожного жителя Німеччини, уряд створив Фонд економічної стабільності, який став одним з елементів агентської моделі управління боргом. Важливим рішенням у Німеччині став випуск зелених облігацій, які спрямовані на охорону навколишнього середовища та вирішення екологічних проблем. Такий інструмент був використаний також у Франції. Уряд Франції управляє державним боргом так, щоб платники податків не відчули кризи, тож кінцевими бенефіціарами є населення [14].

Для оцінки поточного стану та динаміки державного боргу України та визначення цілей, завдань і заходів у середньостроковій перспективі з метою оптимізації структури державного боргу з точки зору співвідношення вартості обслуговування та ризиків задля відновлення прийняттого рівня боргового навантаження, Міністерством фінансів України розроблена середньострокова стратегія управління державним боргом на 2024–2026 роки. Ця Стратегія реалізується в умовах неспровокованого повномасштабного військового вторгнення росії в Україну, яке розпочалося у 2022 році. З 2015 року Україна досягла значного скорочення боргового навантаження та стійкого економічного зростання. Однак, незважаючи на досягнуту стійкість, українська економіка та державні фінанси зазнали значного впливу агресії з огляду на безпрецедентний характер шоку. Відповідно, потреби України у фінансуванні значною мірою покриваються міжнародними партнерами у вигляді грантів та пільгових позик.

Відповідно до стратегії, першочерговим завданням України є покриття потреб у фінансуванні задля забезпечення військових видатків та закладання основ для швидкої відбудови країни. Для досягнення цієї мети, з огляду на високу невизначеність, спричинену війною, необхідне ефективне та активне управління поточним боргом і посилення кооперації із міжнародними партнерами, щоб отримати доступ до зовнішнього пільгового фінансування. Це дозволить послабити тиск на державний бюджет, спричинений російською агресією проти України. Така фінансова стратегія відповідає зобов'язанням України перед МВФ в рамках Механізму розширеного фінансування (EFF), ціллю якої є збереження фіскальної та боргової стійкості.

У березні 2023 року Україна взяла на себе зобов'язання провести операцію з управління зовнішнім комерційним боргом України в 2024 році з метою поступового відновлення боргової стійкості, збереження ліквідності та скорочення дефіциту державного бюджету під час програмного періоду МВФ, а також створення необхідних умов для участі комерційного сектору у післявоєнній відбудові України задля якнайшвидшого відновлення доступу країни до ринку. Очікується, що операція з управління офіційним та двостороннім боргом відбуватиметься у два етапи. Офіційні кредитори погодилися на призупинення виплат протягом програмного періоду МВФ (2023–2027) і зобов'язалися забезпечити додаткову підтримку у управлінні державним боргом [12].

Державний борг як важливий фактор соціально-економічного розвитку держави виступає як своєрідний індикатор і критерій ефективності провадження виваженої боргової політики держави, а його прогнозування займає одне з ключових місць в процесі забезпечення економічної безпеки держави.

Для прогнозування показників державного боргу використовуємо статистичний пакет аналізу даних в Excel. В якості аргументів статистичної функції РОСТ, яка обчислює експоненційну апроксиманту даних кривих, використано числові значення внутрішнього боргу, зовнішнього боргу, гарантованого боргу та державного боргу за 2018–2023 рр.

Рис. 1. Фактичні і прогнозні рівні внутрішнього боргу

Джерело: розроблено автором.

Рис. 2. Фактичні і прогнозні рівні зовнішнього боргу

Джерело: розроблено автором.

Рис. 3. Фактичні і прогнозні рівні державного боргу

Джерело: розроблено автором.

Із розрахунків видно, що у 2026 році прогнозний рівень внутрішнього боргу складе 52,0 млрд. дол. США, що майже вдвічі менше 2018 року, зовнішнього – 130,00 млрд. доларів проти 39,70 базисного рівня, гарантованого державою боргу – 8,50 млрд. дол США, а загальний державний борг країни становитиме 180,00 млрд. доларів, що на 112,81 млрд. доларів більше рівня 2018 року. Разом з тим, порівнюючи прогнозні показники державного боргу з 2023 роком, також варто відмітити про деякі зміни. Так, відбудеться підвищення загального боргу на 32 %,

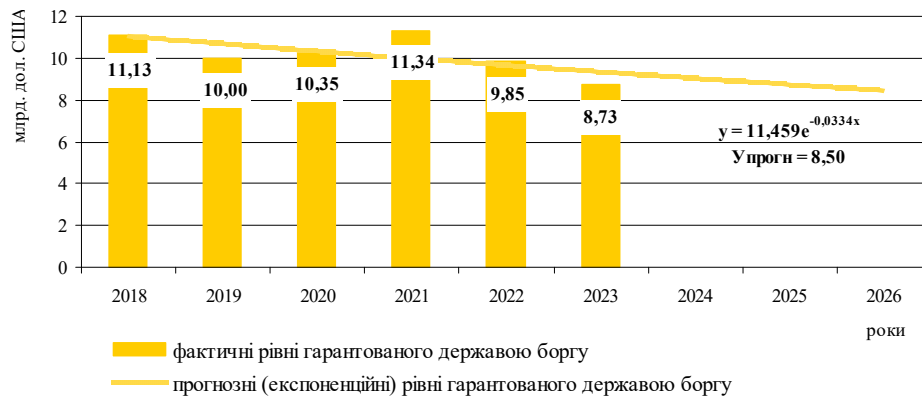

Рис. 4. Фактичні і прогнозовані рівні гарантованого державою боргу

Джерело: розроблено автором.

у тому числі внутрішнього боргу – на 24,4 %, зовнішнього – на 37,1 % відповідно. Крім того, спостерігатиметься тенденція до зменшення гарантованого державою боргу – з 8,73 млрд. доларів у 2023 році до 8,50 млрд. доларів у 2026 році.

Висновки. Найефективнішим способом управління державним боргом під час активних бойових дій є отримання грантів та дешевих, довгострокових кредитів від партнерських країн та міжнародних фінансових організацій. Також варто працювати з МВФ для зниження ставки за кредитною програмою. Україні також слід працювати над конфіскацією активів РФ і її громадян як в Україні, так і за кордоном, для покриття фінансових втрат. Під час війни Україні доцільно залучати якомога більше грантового фінансування та ультра-довгострокових кредитів під пільгові відсотки. А після війни варто робити все можливе для економічного зростання та поступово, коли економіка відновиться, переходити до первинного бюджетного профіциту.

Отже, враховуючи економічну ситуацію України, для забезпечення боргової безпеки країни необхідно вдосконалювати державну боргову політику та розробити нову боргову стратегію в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2010. № 50–51. С. 572.
2. Галайко Н. В. Оцінка впливу окремих показників на зовнішній борг України. *Економіка та суспільство*. 2023. (48). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-73>.
3. Гарбінська-Руденко А. В., Лямзіна О. В. Поняття та значення державного боргу України в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 4. С. 259–263.
4. Державний борг України. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/>.
5. Економіка України у 2023 році: головне. Центр економічної стратегії. URL: <https://ces.org.ua/ukrainian-economy-in-2023-tracker-overview/>.
6. Інформаційна довідка щодо державного та гарантованого державою боргу України станом на 31.12.2023 (за оперативними даними). Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovaniy-derzhavju-borg>.
7. Крутлякова В. В., Західна О. Р., Ковальчук Ю. В. Управління державним боргом України на сучасному етапі. *Modern Economics*. 2021. № 30 (2021). С. 116–122.
8. Кудряшов В. П. Курс фінансів: навч. посіб. Київ, 2008. 431 с.
9. Луговенко Н. В., Коваленко Н. В. Механізми управління державним боргом України: виклики та основні напрями їх удосконалення. *Державне будівництво*. 2021. № 1. С. 1–16.
10. Новосьолова О. С. Теоретичні аспекти побудови системи управління державним боргом. *Економічний аналіз*. 2013. Том 14. № 1. С. 301–307.
11. Семеренко К. О., Савченко М. В. Державний борг України: теоретичні аспекти та сучасні тенденції. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2021. Том 2. Випуск 13. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/11286>.
12. Середньострокова стратегія управління державним боргом на 2024–2026 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 жовтня 2023 р. № 1117. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/MTDS2024-2026.pdf>.
13. Трофімчук М., Трофімчук О. Особливості управління державним боргом України в умовах війни. *Вісник економіки*. 2023. Вип. 3. С. 198–211.
14. Управління державним боргом: світовий досвід для України. Інститут аналітики та адвокації. URL: <https://iaa.org.ua/articles/upravlinnya-derzhavnym-borgom-svitoviy-dosvid-dlya-ukrayiny/>.

Haibura Yu. A.

*PhD in Economics, Associate Professor,
Department of Finance, Banking, Insurance and Electronic Payment Systems
Higher Educational Institution "Podillia State University"
Kamianets-Podilskyi, Ukraine
E-mail: hayburay@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2267-4968*

MANAGEMENT OF THE PUBLIC DEBT OF UKRAINE: STATUS AND PROSPECTS

Abstract

The article is devoted to the study of the management of the public debt of Ukraine. The main approaches to the interpretation of the concepts of "public debt" and "public debt management" are considered. It was found that the economic essence of the state debt consists in determining the economic relations of the country as such, to whom it is lent to those who lend, that is, its creditors, for the redistribution of part of the value of GDP on the terms of return, repayment and maturity. The dynamics and structure of the state debt of Ukraine for 2009–2023 as an important component of state finances were studied, trends and specific features of the formation of the state debt were revealed, and the conceptual principles for improving the mechanism of state debt management and its maintenance under martial law conditions were substantiated. The dynamics of the state debt in relation to GDP for 2009–2023 were analyzed. The trend towards an increase in Ukraine's debt obligations in the period 2022–2023 was revealed. It was established that state borrowing is considered a source of investment, a means of reducing the impact of the negative consequences of the budget deficit, as well as is an effective tool that contributes to the acceleration of the growth of the country's economic potential. It was established that despite the support of Ukraine from Western countries, the country's government still needs international financial assistance. The international experience of settling debt problems in other countries is summarized. The expediency of using specific tools in the process of public debt management at the current stage of the functioning of the Ukrainian economy, as well as in the post-war period, based on international experience, is substantiated. It was determined that the state's debt policy is of great importance for ensuring the economic stability and development of the country. Effective public debt management helps prevent crises and ensure financial stability, and also gives the government more leverage to respond to economic challenges, which is especially relevant for Ukraine's war-torn economy. Forecasting of the levels of the country's public debt for the future has been carried out.

Key words: public debt, public debt management, debt policy, financing, debt obligations.

References

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010). Budget Code of Ukraine (Act No. 2456-VI, July 8). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2456-17> [in Ukrainian].
2. Galayko, N.V. (2023). Otsinka vplyvu okremykh pokaznykiv na zovnishniy borh Ukrainy [Assessment of the impact of individual indicators on Ukraine's foreign debt]. *Ekonomika ta suspil'stvo*, (48). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-73> [in Ukrainian].
3. Harbins'ka-Rudenko, A.V., & Lyamzina, O.V. (2022). Ponyattya ta znachennya derzhavnogo borhu Ukrainy v umovakh voyennoho stanu [The concept and significance of the national debt of Ukraine in the conditions of martial law]. *Elektronne naukove vydannya "Analichno-porivnyal'ne pravoznavstvo"*, 4, pp. 259–263 [in Ukrainian].
4. Ministerstvo finansiv Ukrainy. Derzhavnyy borh Ukrainy [State debt of Ukraine]. Retrieved from <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/> [in Ukrainian].
5. Tsent ekonomichnoyi stratehiyi. Ekonomika Ukrainy u 2023 rotsi: holovne. [The economy of Ukraine in 2023: the main thing]. Retrieved from <https://ces.org.ua/ukrainian-economy-in-2023-tracker-overview/> [in Ukrainian].
6. Ministerstvo finansiv Ukrainy. Informatsiyna dovidka shchodo derzhavnogo ta harantovanoho derzhavoyu borhu Ukrainy stanom na 31.12.2023 (za operatyvnymi danymi). [Information certificate on the state and state-guaranteed debt of Ukraine as of 12/31/2023 (according to operational data)]. Retrieved from <https://mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovaniy-derzhavju-borg> [in Ukrainian].
7. Kruhlyakova, V.V., Zakhidna, O.R., & Koval'chuk, YU.V. (2021). Upravlinnya derzhavnym borhom Ukrainy na suchasnomu etapi [Management of the state debt of Ukraine at the current stage]. *Modern Economics*, 30, pp. 116–122 [in Ukrainian].
8. Kudryashov, V.P. (2008). Kurs finansiv: navch. posib. [Finance course: teaching. manual]. Kyiv, 431 p. [in Ukrainian].
9. Luhovenko, N.V., & Kovalenko, N.V. (2021). Mekhanizmy upravlinnya derzhavnym borhom Ukrainy: vyklyky ta osnovni napryamy yikh udoskonalennya [State debt management mechanisms of Ukraine: challenges and main directions of their improvement]. *Derzhavne budivnytstvo*, 1, pp. 1–16 [in Ukrainian].
10. Novos'olova, O.S. (2013). Teoretychni aspekty pobudovy systemy upravlinnya derzhavnym borhom [Theoretical aspects of building a public debt management system]. *Ekonomichnyy analiz*, 14 (1), pp. 301–307 [in Ukrainian].
11. Semerenko, K.O., & Savchenko, M.V. (2021). Derzhavnyy borh ukrainy: teoretychni aspekty ta suchasni tendentsiyi [Public debt of Ukraine: theoretical aspects and modern trends]. *Visnyk student's'koho naukovoho tovarystva Donets'koho natsional'noho universytetu imeni Vasylya Stusa*, 2 (13). Retrieved from <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/11286> [in Ukrainian].
12. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27 zhovtnya 2023 r. № 1117. Seredn'ostrokova stratehiya upravlinnya derzhavnym borhom na 2024–2026 roky [Medium-term strategy of public debt management for 2024–2026]. Retrieved from URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/MTDS2024-2026.pdf> [in Ukrainian].
13. Trofimchuk, M., & Trofimchuk, O. (2023). Osoblyvosti upravlinnya derzhavnym borhom Ukrainy v umovakh viyny [Peculiarities of managing the state debt of Ukraine in the conditions of war]. *Visnyk ekonomiky*, 3, pp. 198–211 [in Ukrainian].
14. Instytut analityky ta advokatsiyi. Upravlinnya derzhavnym borhom: svitovyy dosvid dlya Ukrainy [Public debt management: global experience for Ukraine]. Retrieved from <https://iaa.org.ua/articles/upravlinnya-derzhavnym-borgom-svitovij-dosvid-dlya-ukrainy/> [in Ukrainian].